

בענין שלימות הפסח

א. מצות ואכלו את הבשר בלילה הזה הוי מצוה לאכול את כל בשר הפסח

איתא בגמ' זבחים דף צז: "אמר רבא אין עשה דוחה את לא תעשה שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח אמאי נייתי עשה ולידחי את לא תעשה אלא אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש" עכ"ל.

לפום ריהטא גמ' זו תמוה מאד, ויש שני קושיות גדולות שהקשו הראשונים והאחרונים על גמ' זו. אחד, האיך זה נחשב כעשה דוחה לא תעשה אם אפשר לקיים מצות אכילת קרבן פסח עם בשר אחר שאינו בתוך העצם? שמצות אכילת קרבן פסח הוי לכאורה מקויים על ידי אכילת כזית לבד, ולמה צריך המוח שבתוך העצם (ודחיית לאו) לקיים עשה זו? ועוד, האיך אפשר שהיה יכול לומר שמצות אכילת קרבן פסח דוחה את לאו דשבירת עצם, הלא הקיום עשה אינה בעידנא דמתעקר הלא תעשה (עיינן בתוס' שם שכבר הקשו כך)?

האחרונים מתרצים את קושיא הראשונה בשני דרכים: המנחת חינוך (מצוה קלד) מוקים הגמ' במקרה שיש כמה אנשים נמנים על פסח זה, ואין הבשר מספיק להאכיל כזית לכל אחד מן המנויין. ולכן, יש מהמנויין שצריכין המוח לקיים את מצות האכילה.

אולם, עיין בשאגת אריה (סימן צו) ובמקדש דוד (קדשים סימן יד) שמקיימים את פשטות דברי הגמ', שבאמת יש מספיק כזיתים בבשר הפסח לבד המוח להאכיל לכל המינויים. אבל מצות "ואכלו את הבשר בלילה הזה" באמת קיים על כל כזית בשר של הפסח, ולא הוי מצוה לאכול כזית אחד לבד. ולכאורה, אע"פ שיכול לקיים את המצוה באופן בדיעבד בכזית אחד,

יש מצוה לכתחילה לאכול את כל הפסח ביחד עם בני החבורה.^{1 2} (ואפשר שמצוה לכתחילה זאת נלמדת מלשון הפסוק של "ואכלו את הבשר בלילה הזה", שמילת "הבשר" הוא מיותר לגמרי.)

¹ עיין בחידושי הגרי"ז לזבחים דף צז: ד"ה ועצם לא תשברו, ששם הוא מפרש מצוה זו לאכול את כל בשר הפסח באופן אחר. שאינו מצוה לכתחילה במצות הגברא לאכול את הפסח, אלא שהוי מצוה בגוף הפסח שתהא כל הפסח נאכלת. ודומה קצת למצות אכילת קדשים בשאר קרבנות.

² מצוה לכתחילה זו הוי מקייים רק על ע"י הצטרפות לכל החבורה, כי א"א לאחד לאכול את כל הפסח כולו. (ועוד, אסור לכו"ע למנות אדם אחד על הפסח בפני עצמו, עיין ברמב"ם הלכות קרבן פסח ב:ב.) ויש להביא כמה ראיות שהמצוה דאכילת קרבן פסח הוי מצות אכילה בתוך החבורה. עיין ברש"י לפסחים דף צא. ד"ה ואפילו חבורה, ששם משמע בדברי רש"י שמקיימים את מצות אכילת קרבן פסח עם כל הבני חבורה אוכלים כזית אחד בין כולם! (עיין בשפת אמת שם שחולק על הבנה זו בדברי רש"י, אבל עיין במרומי שדה שם שמקייים את פשטות דברי רש"י שם.) ועי' עוד ברש"י לפסחים דף ס. ד"ה שלא לאוכליו, שמשמעותו שם הוי שרק אסור לשחוט הפסח לשם חולים וזקנים אם אין בו מנויין אחרים אלא הן. וקשה, שלכאורה יש פסול שלא לאוכליו אפילו אם יש כמה מנויין בריאים על הפסח! אבל לפי הבנתינו בדעת רש"י, אפשר לפרש שבאמת כל עוד שיש אכילת כזית בין כל בני החבורה, אינם בכלל שלא לאוכליו. דאם המצוה דאכילת קרבן פסח מקייים (באופן בדיעבד) על ידי אכילת כזית אחד בין כל בני החבורה, יצטרפו החולה וזקן עם שאר בני החבורה וייחשבו אוכלים. (ולכ' צריך שהחולה וזקן יכולים לאכול משהו מהבשר.) וכן פירש במרומי שדה שם. ואע"פ שזה חידוש גדול בדעת רש"י, רואים מדבריו שיש מושג של מצות החבורה באכילת קרבן פסח.

ואפשר להביא עוד ראיה שיש מושג של מצות אכילת החבורה מן הרמב"ם. דאיתא בגמ' פסחים דף פו: וז"ל אמר רב הונא בני חבורה נכנסין בשלשה ויוצאין אפילו באחד, עכ"ל. לפי רש"י (שם) והראב"ד (הלכות קרבן פסח ט:ו), דעת רב הונא אינו שייך לאכילת קרבן פסח בפרט, אלא הוא מביא בדרך כלל דיני המסובין ואוכלים ביחד. אבל הרבינו חננאל (שם) והרמב"ם (הלכות קרבן פסח ט:ו) מבינים את דברי רב הונא בתוך הלכות קרבן פסח. שמותר להתחיל באכילת הקרבן פסח עם כבר באו שלשה מבני החבורה, עיין ברמב"ם שם.

אבל צ"ע מהי כוונת רב הונא ש"יוצאין אפילו באחד"? וז"ל הרמב"ם: כמה דברים אמורים בשעת כניסתן לאכול אבל בעת שנפטרין אין אדם צריך להמתין לחבירו אפילו גמר אחד בלבד מלאכול יצא ואינו צריך להמתין, עכ"ל. וקשה להבין הה"א כאן, דהאיך היה אפשר לומר שאם אדם יחיד עוזב את חבורתו קודם שהם גומרים אכילתם הוא אינו יוצא את מצותו של אכילה?! וכבר הקשו הראב"ד ור"י קורקוס על זה. ושמעתי ממור"ר הר"מ רוזנצווייג שליט"א שזה ה"א שנובע מן המושג של אכילת החבורה, וכדברינו לעיל. שכיון שכל אדם מצטרף לחבורתו לקיים את מצות אכילת קרבן פסח, היה אפשר לומר שאם הוא עוזב את החבורה קודם לקיום המצוה בשלימותה, הוא גם מאבד את קיומו של ואכלו את הבשר בלילה הזה. אלא קמ"ל שמותר לו לצאת ואינו צריך להמתין, שאין זה

ובאמת זה משמעות רש"י ותוס' בסוגיא דזבחים שם. עיין בדברי רש"י ד"ה ניתי עשה וז"ל ניתי עשה דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה, עכ"ל. וקשה להבין למה הוא אומר שיש עשה דאכילת מוח בפרט, ולא רק שיש מצוה על כל ישראל לאכול כזית מבשר הפסח. ולכאורה, הבנת רש"י כדברינו, שמצות ואכלו את הבשר חל על כל משהוא דבשר הפסח, ולכן יש מצוה לאכול את המוח ושאר חלקי הגוף. גם עיין בתוס' שם (ד"ה ואחד עצם), שהקשו למה אין יכול לקיים את העשה בלי דחיית הלאו ע"י גומרתא (שמפורש בפסחים דף פד: שיכול לשרוף העצם ואינו נחשב כהעברת לאו דשבירת עצם), שע"י הגומרתא יכול לקחת המוח בלי שבירת עצם. ותירצו כך וז"ל: דרבא הכא לטעמיה דמפרש בסוף כיצד צולין (פסחים פד:) גבי אין נימנין על מוח שבקולית דלא אפשר בגומרתא משום פסידא דקדשים א"כ לא מקיים עשה דואכלו את הבשר בלילה הזה דא"א שלא ישרוף הגומרתא מעט מן המוח שבפנים, עכ"ל. משמעות התוס' הוי שאם קצת מן הבשר נשרף ואינו נאכל, הוי ביטול במצות ואכלו את הבשר בלילה הזה. וקשה מאד להבין, שהאיך זה נחשב כביטול דמצות ואכלו את הבשר אם המצוה הוי לאכול כזית אחד מבשר הפסח?! אלא ברור שכוונת התוס' כדברינו, שאע"פ שיכול לקיים את מצות אכילת בשר הפסח בכזית אחד, א"א לקיים המצוה לכתחילה דאכילת כל בשר הפסח בלי אכילת כל המוח. ולכן, אם קצת מן המוח נשרף, נחשב לביטול מצוה לכתחילה זאת ואינו נחשב כאפשר לקיים שניהם.³

ועל פי דרך זו, נוכל לתרץ הקושיא השנייה שהבאנו לעיל, שהאיך יכול לומר עשה דוחה ל"ת אם העשה אינה מקויימת בעידנא דנעקר הלאו. ועיין בפסקי התוספות (זבחים דף צז: אות סט') שתירצו כך וז"ל: אם אי אפשר לקיים עשה בע"א לא בעינן בעידנא [דמעקר] לאו לקיים עשה, עכ"ל. וכבר תמהו גדולי האחרונים על דבריהם (עיין ברי"א חבר בהג"ה שם), שפשוט ומבואר בכל הש"ס שא"א לומר עשה דוחה ל"ת במקום שאפשר לקיים

נחשב כפירוד מן אכילת החבורה. והראה לי הרב מאיר זאב שטיינמן שליט"א שזה ג"כ יכול להסביר את דין הראשון של רב הונא, שאינו יכול להתחיל אכילת הקרבן פסח עד שבאים ג' מבני החבורה. שזה אינו דין של דרך ארץ לבד, אלא הוי דין בעצם מצות אכילת הפסח, שאין להתחיל האכילה עד שיש שם של אכילת החבורה. וצריך שלשה בני אדם לחול שם אכילת החבורה עליהם.

³ עיין בדברי הגר"ז שהבאנו בהערה 1 ובהבנתו בדברי התוס' על פי דרכו.

שניהם (עיי'ן יבמות דף כ:). וא"כ, אין שום מקום של עשה דוחה ל"ת שאינו ג"כ א"א לקיים שניהם, ועדיין אנו אומרים שצריך בעידנא דנתעקר הלאו.

ועל פי דברינו, נוכל לתרץ את כוונת פסקי התוס' באופן אחר. שאכילת המוח אינו רק א"א לקיים שניהם, אלא שאין שום מקום שיכול לקיים את העשה דאכילת קרבן פסח בשלימותה בלי דחיית הלאו דשבירת עצמות (בה"א דהגמ'). ובמקום דאינו יכול לקיים את העשה בשום אופן בלי דחיית הלאו, אינו צריך דחיית הלאו בעידנא דהעשה מקויים, שלא כמו שאר מקומות של עשה דוחה ל"ת. ועיי'ן בקרן אורה לזבחים דף צו:, שכך משמעות דבריו.⁴ וברור מזה כדברינו לעיל, שלקיים את המצוה לכתחילה של אכילת בשר הפסח, צריך לאכול את כל חתיכה וחתיכה של בשר שבפסח. ואם המוח בכלל המצוה, היה א"א לקיים את המצוה בשלימותה לעולם בלי שבירת העצם.

ויש שרוצים לדייק בדעת הרמב"ם שאע"פ שיכול לקיים את המצוה דאכילת בשר פסח בכזית אחד, יש עוד קיום לכל אכילה ואכילה שהוא מוסיף עליו. שהרמב"ם פוסק בהלכות קרבן פסח ח: ג וז"ל: מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע, לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר, אוכל מהן תחילה ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו, ואם לא אכל אלא כזית יצא ידי חובתו, עכ"ל. ואפשר לדייק בלשון "יצא ידי חובתו" דלקיים המצוה לכתחילה צריך לאכול יותר מכזית. וזה ג"כ נוח להבין על פי דרכינו ברש"י ותוס' לזבחים, שיש מצוה לכתחילה לאכול את כל הפסח כולו, ובכל משהוא יותר שהוא אוכל, הוי קיום במצות לכתחילה זו. ואפשר לדחות את דיוק זה, ולומר שכוונת הרמב"ם דרק יצא בדיעבד משום שאינו אוכל הפסח על השובע, אלא כזית אחד מן הפסח בלי שביעה. אבל בס"ד נביא לקמן כמה ראיות שגם הרמב"ם סובר כדברינו.

ב. איסור עשה לאכול מן הפסח מבעוד יום

מפורש בגמ' פסחים דף מא: שיש איסור עשה לאכול מן הפסח קודם לזמן מצות אכילה בלילה. וז"ל הגמ' שם: תנו רבנן אכל צלי מבעוד יום חייב

⁴ העיר לי ידידי היקר, הרב יהונתן דרורי שליט"א, שחידוש זה גם נמצא בדברי האור חדש (פסחים דף פה.) ובטו"א למסכת חגיגה (דף ב: ד"ה לישא).

וכזית נא משחשיכה חייב קתני צלי דומיא דנא מה נא בלאו אף צלי בלאו בשלמא נא כתיב אל תאכלו ממנו נא אלא צלי מנלן דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה בלילה אין ביום לא האי לאו הבא מכלל עשה וכל לאו הבא מכלל עשה עשה, ע"כ. וקשה מאד להבין האיך אפשר לדרוש לאו הבא מכלל עשה מן המצוה דאכילת קרבן פסח עצמה. הרי בדרך כלל, רק אפשר לדרוש לאו הבא מכלל עשה ממה שהוי רשות מיותר בתורה, כמו שמצינו גבי איסור עשה לגר מצרי לבא בקהל ה' עד דור ג'. דאיתא בפסוק (דברים כג: ט) "בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה'", ורשות זה משמע שאסור לו לבא בקהל קודם דור שלישי. אבל האיך אפשר לדרוש לאו הבא מכלל עשה ממה שהוי מצוה? שלכאורה, משמעות הפסוק הוי רק ליתן זמן למצוה זו, ואינה מיותר ללמוד ממנה שום לאו הבא מכלל עשה. וכמו שאין אנו אומרים שיש איסור עשה לקחת ד' מינים בערב סוכות, או לתקוע בשופר קודם לראש השנה! ולכן, קשה להבין האיך יכול לדרוש איסור עשה לאכול מבשר הפסח מבעוד יום מן עצם המקור דמצות אכילת בשר פסח⁵!

ועיין בשפת אמת שכבר הקשה קושיא זו. והוא מתרץ עם חידוש נפלא, שרק עוברין על איסור עשה זו אם הוא אוכל את כל הפסח מבעוד יום, ולכן הוא ביטל את המצוה דאכילת פסח לגמרי. ומודה השפ"א שחידוש זה נגד פשטות דברי הראשונים.

אולם, לפי דברינו לעיל, אפשר לתרץ שיש ביטול מצות עשה דאכילת פסח אם הוא אוכל אפילו משהו שלא בתורת מצוה. שבאמת המצוה דואכלו את הבשר הוי על כל בשר הפסח, ואם הוא אוכל מן הפסח קודם זמן מצות אכילה, נחשב כאילו הוא מחסר את קיום המצוה לכתחילה דאכילת פסח. ולכן, אפילו אכילת חלק מן הפסח מבעוד יום נחשב לביטול מצות אכילת פסח.⁶ ועיין בדברי הערוך לגר (יבמות דף נד: ד"ה מכלל עשה עשה), שהוא

⁵ עיין בדברי הגריפ"פ למצות עשה עו לענין האיסור עשה דיבמה יבא עליה, שהוא מפרש את כללי לאו הבא מכלל עשה והקשה כי האי קושיא על האיסור עשה לבא על שני יבמות.

⁶ וכבר דיין השפת אמת בלשון הגמ' פסחים דף מא: שהבאנו לעיל, שלחייב אדם על אכילת בשר נא מן הפסח, צריך כזית. אבל לעבור על האיסור עשה דאכילת צלי מבעוד יום, אין הגמ' מביאה שום שיעור. והשפת אמת מדייק כן לפי שיטתו שרק עובר על העשה אם הוא אוכל את כל הפסח מבעוד יום, ודפח"ח. אבל לדרכינו יכול להבין דיוק זה באופן אחר, שאפילו אכילת פחות מכזית מבעוד יום נחשב כעקירת המצות עשה! שהמצות עשה

מתרין כדברינו, וז"ל: והי' נלענ"ד דודאי בכל מקום דרשינן מדיוק דמצוה רשות ומה דדרשינן מואכלו את הבשר ומואכלו אותם אשר כופר איסור היינו טעמא דבאילו הכתוב מדבר מדבר מסויים שהוא מבשר הפסח והקדשים ואם אכל ביום או לפני כפרה הרי עקר במקצת מ"ע שהתורה אמרה שיאכל הכל בערב או לאחר כפרה משא"כ במצה וכדומה אם אוכל ביום אינו עוקר מצות ע' במקצת, עכ"ל. ולכן, אין צריך החידוש גדול של השפת אמת לפרש את דברי הגמ' פסחים דף מא: ⁷.

ועל פי זה, יכול להבין למה הרמב"ם אינו מונה את איסור עשה זו דאכילת פסח מבעוד יום בתוך המנין תרי"ג. שהרמב"ן מנה מצות עשה זו בשכחת העשין (עשה יב'). וקשה למה לא מנה הרמב"ם את זה למצות עשה? וניחא לדברי האחרונים שטוענים שהרמב"ם לעולם אינו מונה לאוין הבאין בכלל עשין (כמו המגילת אסתר בהשגותיו לשכחת העשין דהרמב"ן, או הגריפ"פ במצות עשה עו, ע"ש). אבל לפי המנחת חינוך (בפירושו למצוות עשה שמנה הרמב"ן), הלחם משנה (אישות א: ח), והמשנה למלך (קרבן פסח ח: ה), הרמב"ם מונה את מצות של לאוין הבאין מכלל עשין. ולכן, צריך להבין למה לא מנה מצות עשה זו? וכבר ביאר המשנה למלך כדברינו בקרבן פסח ח: ה, וז"ל: הרמב"ן ז"ל במנין העשין מנה זה מצוה בפני עצמה ורבינו לא מנאה לפי שכבר מנה עשה זה לאכול אותו בלילה ומי שלא אכלו בלילה או שאכלו מבעוד יום הכל נכנס תחת עשה זה ואין למנותן שנים, עכ"ל. ולכאורה, פירוש דבריו הוי שאיסור עשה זו של אכילת כזית מן הפסח מבעוד

הוי לאכול את כל פורתא ופורתא דבשר הפסח בתורת מצוה, ואפילו אכילת משהו מבעוד יום עוקר את קיום מצוה לכתחילה זו.

אבל מפורש בדברי הרמב"ם שלא כדברינו, שהוא פוסק (הלכות קרבן פסח ח: ה) שצריך אכילת כזית מבעוד יום לעבור על איסור עשה זו.

⁷ באמת, השפת אמת הוי לשיטתו, שהוא דוחה את המהלך שלנו בשתי ידיים. שהוא סובר בפירוש בכמה מקומות שמצות אכילת בשר הפסח הוי רק באכילת כזית ראשון דפסח. עיין דבריו לפסחים דף עו: ד"ה הפסח כו' נאכל, ששם הוא מפרש שאם הפסח נאכל בטומאה, רק התיר התורה לקיים את המצוה בכזית אחד, ואסור לחד גברא לאכול יותר מכזית אחד. וזה חידוש נפלא בכמה אופנים, אבל לדברינו קשה מאד לומר זה, שמצות אכילת בשר הפסח באמת הוי מוטל על כל כזית וכזית שבתוך הפסח. אלא, השפ"א לשיטתו שהמצוה רק הוי על כזית הראשון לבד.

וע"ע בדבריו לסוגיא דפסחים דף צא. שבע"ה אנו נעסוק בהם באות ג'.

יום הוי כבר נמנה על ידי עיקר מצות עשה דאכילת פסח. שכיין דמצות אכילת פסח הוי מצוה לאכול את כל הפסח כולו, אכילה מן הפסח מבעוד יום נחשב כביטול של מצות האכילה. ולכן, הוי מיותר למנות את האיסור עשה כשכבר מנה מצות האכילה. והכל נחשב כעשה אחת.⁸

ג. מינוי בפסח במי שאינו יכול לאכול כולו

ועל פי דרכינו, אפשר להבין דעת הרמב"ם בסוגיא דפסחים דף צא. ז"ל המשנה והגמ' שם:

מתני'. אין שוחטין את הפסח על היחיד דברי רבי יהודה ורבי יוסי מתיר ואפילו חבורה של מאה שאינן יכולין לאכול כזית אין שוחטין עליהן ואין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים
גמ'. תנו רבנן מנין שאין שוחטין את הפסח על היחיד תלמוד לומר לא תוכל לזבח את הפסח באחד דברי רבי יהודה ורבי יוסי אומר יחיד ויכול לאכול שוחטין עליו עשרה ואין יכולין לאכול אין שוחטין עליהן.

במושכל ראשון, שיטת רבי יוסי שהובא במשנה היא שוה לשיטת רבי יוסי שבברייתא. והגמ' מביאה את הברייתא רק לעורר את מקור שיטת רבי יהודה. וכן הבין רש"י, שפירש דברי רבי יוסי בברייתא כך, וז"ל: ואין יכולים לאוכלו – כזית ממנו, עכ"ל. שמילת "לאכול" בברייתא היא שוה למשנה, דהיינו אכילת כזית.

אבל לא כן הבין הרמב"ם. שבהלכות קרבן פסח פ"ב, ברור שהוא מביא דעת רבי יוסי במשנה ובברייתא כשני דינים מחולקים לגמרי. שכוונת רבי יוסי בברייתא לא רק שמותר לשחוט את הפסח על היחיד, אלא הוי דין חדש שהפסח רק כשר אם יכול המנויין לאכול את כל הפסח. ואם אינם יכולים לאכול את כל בשר הפסח, הקרבן פסול. וז"ל הרמב"ם (הלכות קרבן פסח פרק ב'):

⁸ והראה לי הרב איתן יעקב שליט"א, שעל פי מהלך זה אפשר להבין ביותר את קושיית הרא"ש על הר"י מאורלינ"ש והר"י מקורבי"ל (פסחים י:כה) לענין אם אפשר להביא חגיגת י"ד בשנה דערב פסח חל להיות בשבת. ודו"ק בסוף דבריו שם, ואין מקום כאן להאריך.

[הלכה ב'] יחיד ששחט את הפסח לעצמו כשר, והוא שיהיה ראוי לאכול את כולו, ומשתדלין שלא ישחט לכתחלה על יחיד שנאמר יעשו אותו.

[הלכה ג'] אין שוחטין את הפסח אלא על מי שראוי לאכול, היה אחד מבני חבורה קטן או זקן או חולה אם יכול לאכול כזית שוחטין עליו ואם לאו אין שוחטין עליו שנאמר איש לפי אכלו עד שיהיה ראוי לאכול, אפילו חבורה של מאה ואין כל אחד מהן יכול לאכול כזית אין שוחטין עליהן.

בהלכה ג', הרמב"ם מביא את דינו שבמשנה, שצריך כל המנויין על הפסח להיות ראויין לאכול כזית מן הפסח. אבל בהלכה ב', הוא מביא את דינו של רבי יוסי שבבביתא, שאע"פ שמותר לשחוט את הפסח על היחיד, צריך הוא להיות ראוי לאכול את כל הפסח בפני עצמו. ומשמעות הרמב"ם הוי שאם היחיד אינו ראוי לאכול את כולו, אין הפסח כשר!⁹ ולכאורה, זה ראייה לדברינו לעיל. שאם המצוה דאכילת בשר הפסח הוי רק אכילת כזית ולא עוד, קשה להבין למה צריך היכולת לגמור את כל הפסח כולו, ואם לאו הקרבן פסול. אבל אם איתא כדברינו, שהמצוה באמת חל על כל הפסח וצריך לגמור את כל הפסח בין הבני חבורה, מסתבר לומר שהפסח צריך להיות ראוי לקיום הלכתחילה זאת קודם לשחיטה. ואם אינו ראוי לקיום המצוה באופן לכתחילה, זה מעכב בעצם הקרבן.¹⁰

⁹ ועיין בשפת אמת בחידושו על הרמב"ם הלכות קרבן פסח ב:ב, שהוא עור הפעם לשיטתו, וטוען שלשון הרמב"ם לאו דוקא "וע"כ צ"ל דגם כוונת הרמב"ם אינו אלא על לכתחילה", ולא שהקרבן פסול אם אינו ראוי לאכול כולו. והוא גם טוען שסברת דין זה הוי רק מצוה לכתחילה שלא יבוא הפסח לידי פסול, ודומה לתוספות על דף צא.. והגאון שפ"א הולך לדעתו, שאינו מסכים עם דרכינו כלל בסוגיות הנ"ל.

¹⁰ ועל פי הבנת הרמב"ם בסוגיא דפסחים דף צא., גם אפשר להבין למה במשנה מביא את מספר מאה מנויין ובבביתא רק הביא עשרה. שבמשנה, התנא רוצה לחדש שצריך כל אחד מן המנויין להיות ראוי לאכול כזית. ואם יש אחד מן המנויין שאינו יכול לאכול, אפילו אם יש 99 מנויין אחרים שיכולין לאכול כזית, אסור לשחוט את פסח זה. אבל בבביתא, החידוש אינו מקושר לזה כלל, אלא רוצה רבי יוסי להביא מספר אנשים שבדרך כלל יכולין לגמור את הפסח בפני עצמן. שדרך מקריבי הפסח היה למנות עשרה אנשים על כבש או גדי אחד (עיי' תרגום יונתן שמות יב:ד). אבל אם לא אפשר לעשרה בני אדם אלו לגמור את הפסח מפני איוה סיבה, הקרבן פסול. ואין שום חידוש להלכה אם מספר המנויין הוי ביותר.

מכל זה אנו רואים שמצות אכילת בשר הפסח הוא על כל גוף הפסח. ועתה רוצה אני להוסיף על זה, ולהראות שבדרך כלל יש מושג של שלימות בדיני הפסח, שצריך האוכלין לייחס לכל גוף הפסח כשהוא קיימי בשלימותו.

ד. לא תותירו ממנו

על פי דברינו, יש להוסיף שאיסור נותר של פסח הוא דין שונה מאיסור נותר שבשאר קדשים. עיין בספר המצוות להרמב"ם (במצות ל"ת קיז-קכ), ששם הוא מביא ד' איסורים של נותר: בקרבן פסח ראשון, בחגיגת י"ד, בפסח שני, ובקרבן תודה (ומקרבן תודה אנו למידין לשאר קרבנות). והשאלה פשוטה, מה החילוק בין כל האיסורים האלו שהם מחולקים במנין המצוות? וגם קשה להבין למה אנו רק לומדים את דיני נותר של שאר קרבנות מקרבן תודה ולא מפסח, שאיסורה קודם בתורה.

ולפי דרכינו אפשר לומר שיש חילוק פשוט בין נותר דפסח ונותר דשאר קדשים.¹¹ שבשאר קרבנות, אסור לגרום פסול לגוף בשר קדשים ולהשאירו עד בוקר. שהפסול נותר נחשב כפגם בקרבן. ולכן, יש מצוה לאכול את כל הקרבן ולהציל הבשר מפגם זה. וא"כ, המצוה דאכילת קדשים הוי למנוע את איסור נותר. משא"כ בפסח, שיש מצוה לאכול את כל גוף הפסח מדין הפסח עצמו. ואין זה דין של "סור מרע", אלא "עשה טוב", שצריך להתחייס אל כל גוף הפסח. ולכן, האיסור נותר נובע מן מצות האכילה. ולא כבשאר קדשים שהמצוה הוי גדר לאיסור נותר, אלא שהאיסור נותר הוי תוצאה ממצות האכילה. (עיין בדברי האור שמח חמץ ומצה ו: א שמביא חילוק כזה.)

וחילוק זה מוכח בלשונות של הרמב"ם, שבהלכות פסולי המוקדשין (יח:ט), הרמב"ם פוסק וז"ל: אסור להותיר מבשר הקדשים לאחר זמן אכילתו שנאמר בקרבן תודה לא תותירו ממנו עד בקר והוא הדין לשאר הקדשים כולם, עכ"ל. משא"כ בהלכות קרבן פסח י:יא, שלשונו כך:

¹¹ ולצדדי, עדיין אינו מובן אצלי החילוק בין נותר דפסח, נותר דחגיגת י"ד, ונותר דפסח שני. וצ"ע.

אלא, רציתי להציע שאינו דבר אקראי שרק לכל הקרבנות שמויחסות לקרבן פסח יש מצוה נפרדת של נותר. ואפשר שיש קשר בין הבנתנו בנותר דקרבן פסח ונותר דחגיגת י"ד ופסח שני.

צריך אדם להשתדל שלא ישאיר מבשר הפסח עד בקר שנאמר לא תותירו ממנו עד בקר, וכן בשני שנאמר לא ישאירו ממנו עד בקר, ואם השאיר ממנו בין בראשון בין בשני עבר בלא תעשה.

וצריך להבין, מה כוונת הרמב"ם בהוספת הלשון של החיוב השתדלות למנוע את איסור נותר בקרבן פסח? ולפי פשטות, הרמב"ם מגלה שהאיסור נותר לגבי קרבן פסח הוא יותר חמור מן שאר הקרבנות. שבקרבן פסח, צריך להשתדל בכל כוחו להגיע למצב שאין שום בשר מן הקרבן נשאר עד בוקר. והראה לי הרב מאיר זאב שטיינמץ שליט"א לשון הרמב"ם במסכת אבות ב:ה, שהלל הזקן אומר "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש", ומפרש הרמב"ם את מילה השתדל כך, וז"ל: וענין השתדל האבק עם נפשך ומושכה לקניית המעלות, עכ"ל. וברור שהלשון של האבק אינו לשון של קלישות, אלא שבחוזק גדול צריך לחזק עצמו לקנות מעלות. וזה ממש כחילוק שאמרנו לעיל, שבפסח יש חומר נוסף לגמור את כל בשר הפסח מפני שהאיסור נותר הוא התוצאה מן המצות אכילה, לגמור את כל הפסח ולייחס באכילתו לכל גוף הפסח ממש.

ועיין בתוס' לזבחים דף לו. (ד"ה תרי קראי), שהם ג"כ מחלקים בין איסור נותר שבשאר קדשים ואיסור נותר של פסח, שא"א ללמוד שאר קדשים מאיסור נותר דפסח. וע"ע בדברי הצפנת פענח (מאכלות אסורות יד:ד) שהגאון מציע שאין איסור נותר בשאר קדשים בחתיכת בשר שהיו פחות בכזית, משא"כ בקרבן פסח שיש איסור נותר אפילו על משהו. ואפשר שזה גם כן כחילוק שאמרנו, ואין מקום כאן להאריך בזה.

ה. גדי מקולס

מפורש בפרשת בא שצריך לצלות את כל גוף הפסח, ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב:ט). ועיין בגמ' פסחים דף עד., ששם הגמ' מביאה את האיסור אכילת גדי מקולס בזמן הזה, וז"ל: תנו רבנן איזהו גדי מקולס דאסור לאכול בלילי פסח בזמן הזה כל שצלאו כולו כאחד נחתך ממנו אבר נשלק ממנו אבר אין זה גדי מקולס, עכ"ל. ומשמע, שאם הוא אינו צולה את הגדי בשלימות גופו, אינו בכלל איסור זו. ולכאורה זה מפני שבזמן המקדש, רק צלו את הפסח בשלימות גופו, כשכל איבריו עדיין מחוברין עליו. וכן דייקו התוס' שם (ד"ה נחתך ממנו), שאע"פ שזה אינו דין שמעכב בפסח, מצוה

לקלסו (היינו, לצלות אותו בשלימות). ועיין בסוף התוס' שמשמעותם שלפי רש"י, מצוה זו לעיכובא והקרבת פסול אם אינו קיים בשלימות! ואע"פ שאינו צריך לומר כן בדעת רש"י, ברור שיש מצוה לכתחילה לקיים את הפסח בשלימות גופו לגדולי הראשונים אלו.

ועיין ברמב"ם (קרבן פסח י:א), שהוא פוסק מצוה זו (וברור שם שדין זה אינו מעכב, וכתוס' לעיל). והוא מוסיף שאין מנקין את הפסח קודם לצלייתו, אלא מניחין את כל הגידין ועצמות, ואפילו הגיד הנשה בתוך הפסח בשעת צלייה. וכבר תמה הראב"ד עליו שצלייה זאת תאסר את הקרבן בטעם הגיד ושמנו. והרבה תירוצים הביאו גדולי האחרונים לתרץ את קושיית הראב"ד (וגם מביאים ראיה לשיטת הרמב"ם מן סוגיות בפסחים). וראיתי בשם הרב מנחם זעמבא זצ"ל הי"ד שפירש הרמב"ם שבאמת יש טעם של גיד הנשה בכל גוף הפסח לאחר הצלייה. אבל כיון שציווה התורה לצלות את הפסח בשלימות גופו, נחשב כעשה דוחה ל"ת ומותר לאכול את הפסח עם טעם של גיד הנשה!

ובאמת הרמב"ם מוסיף גם על זה. דמן הגמ' דף עד. רק משמע שצריך לקיים את שלימות גוף הפסח בשעת צלייתו. אבל לאחר הצלייה, אפשר לחלקו ולהפרידו לחתיכות. אבל עיין בלשון הרמב"ם בהלכה יא' שם וז"ל: כשאדם אוכל את הפסח חותך הבשר ואוכל וחותר העצמות מן הפרק ומפרקן אם רצה, וכשיגיע לגיד הנשה מוציאו ומניחו עם שאר הגידים והעצמות והקרומות שיוציאין בשעת אכילה, שאין מנקין אותו כשאר הבשר ואין מחתכין אותו אלא צולין אותו שלם, עכ"ל. שרק מוציאים את העצמות והגידין כשמגיע אליהם בשעת אכילת הפסח, ואין להעבירם קודם לאכילה! ומשמע שצריך להביא את גוף הפסח בשלימותו לשולחנו ולאכול מן הפסח כשעדיין עומד בשלימותו! ובאמת זה מפורש בהלכות חמץ ומצה ח:א, וז"ל: ומביאין שלחן ערוך ועליו מרור וירק אחר ומצה וחרוסת וגופו של כבש הפסח ובשר חגיגה של יום ארבעה עשר, עכ"ל. הרי שהחגיגה אינה צריכה להיות בשלימותה, ויכול להביא רק הבשר באופן שהוא רוצה. משא"כ הפסח, שצריך להביא את גופו של כבש לשולחנו בליל הסדר.

ומזה אפשר להבין את הגמ' פסחים דף פט:, ששם הגמ' מסיק דאסור לחלק הקרבן פסח בין המנויין אלא א"כ יש ידיו של אחד מהם יפות (דהיינו, הוא גרגרן ואוכל יותר משאר בני אדם). וז"ל הגמ' במסקנא שם: אלא הכי

הוא דאיבעיא לן בני חבורה רשאיין לחלק או אינן רשאיין לחלק תא שמע בני חבורה שהיו ידיו של אחד מהן יפות רשאיין לומר לו טול חלקך וצא ידיו יפות אין אין ידיו יפות לא שמע מינה, עכ"ל. וכן פוסק הרמב"ם בהלכות קרבן פסח ב:טו. מוכח מן הגמ' שם שאסור לכתחילה לחלק את הפסח בין המנוייין וליצור שתי חבורות מפסח אחד ורק מותר לעשות כזה בשעת הדחק. ואינו ברור מדברי הראשונים מה האיסור לכתחילה כאן. ואפשר להבין על פי דברינו, שיש מצוה לכתחילה להביא את גוף הפסח לשולחנו בלילה, וגם לאכול מן הפסח כשעדיין עומד בשלימותו. וא"כ, אסור לכתחילה לחלקו בין שתי חבורות אפילו לאחר שצלו אותו בשלימות. ואפשר לומר שגמ' זו הוי גופא מקור לחידוש הרמב"ם שצריך להביא את גוף הפסח לשולחנו בלילה הסדר.

ועיין היטב בדברי הרמב"ם בהלכות קרבן פסח (ב:טו), דאפילו בשעת הדחק שאחד מן המנוייין הוי גרגרן או הוסיף מדעת עצמו אנשים אחרים על פסח בלי דעת שאר בני החבורה, רק מחלקין את הפסח בשעת אכילה דוקא, ולא קודם לכן. ואין זה נמצא בגמ', אלא שהוסיף הרמב"ם על פי דרכו שצריך לשמור על שלימות הפסח כל היכא דאפשר, ואפילו אם בסוף צריך לחלקו מפני הדחק, טוב להשאיר הפסח בשלימותו עד האכילה ממש.

ואולי אפשר להבין על פי זה פסק הרמב"ם לגבי הגבהת השלשה דברים של רבן גמליאל בסוף מגיד. איתא בגמ' פסחים דף קטז: וז"ל: אמר רבא מצה צריך להגביה ומרור צריך להגביה בשר אין צריך להגביה ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ, עכ"ל. ויש להבין למה רבא מוסיף ואומר "ולא עוד". לפי רש"י שם, כוונת רבא היא לומר שלא רק שאין לו קיום בזה"ז להגביה את הבשר שעומד במקום הפסח, אלא ג"כ יש איסור שנראה כאוכל קדשים בחוץ. אבל עיין בדברי הרמב"ם בחמץ ומצה (ח:ד) וז"ל:

ומחזיר השלחן לפניו ואומר פסח זה שאנו אוכלין על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר ואמרתם זבח פסח הוא לה', ומגביה המרור בידו ואומר מרור זה שאנו אוכלין על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שנאמר וימררו את חייהם, ומגביה המצה בידו ואומר מצה זו שאנו אוכלין על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד שנאמר ויאפו את

הבצק אשר הוציאו ממצרים וכו', ובזמן הזה אומר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים על שם שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו וכו'.

ברור בדעת הרמב"ם שאפילו בזמן המקדש כשמקריבין את הפסח, לא היו מגביהין את הפסח באמירת ההגדה, אלא היו מגביהין את המצה והמרור. ולכאורה, הוא הבין בדברי רבא שיש שני סיבות שלא להגביה את הבשר שעומד במקום פסח בזה"ז: אחד, שאפילו בזמן המקדש לא היו עושין כן. ושני, שבזה"ז היו נחשב כאכילת קדשים בחוץ.

ומ"מ, צריך להבין החילוק בין פסח למצה ומרור. ואפשר לומר על פי דברינו שיש חילוק פשוט במציאות ביניהם. שקל מאד להגביה את המצה ומרור. אבל כבר ראינו שלפי הרמב"ם אינו יכול לחלוק את הפסח לחתיכות, אלא צריך לקיים את כל גוף הפסח ולהביאו אל שולחן הסדר כן. ובאמת, אין יכול לחסר מן גופו עד שעת אכילה ממש! ורק מסלקין דברים שאינם נאכלים כשמגיע להם בשעת אכילה. וא"כ, בשעת אמירת ההגדה, הפסח עדיין עומד בשלימותו.¹² וקשה להרבה בני אדם להגביה דבר גדול וכבד כזה, ואינו דרך חירות לעשות דבר מוזר כזה.

ומכל זה אנו רואים הקפדה מדוייקת מן התורה לקיים את שלימות גוף הפסח. שלפי הרמב"ם, לא רק שיש מצוה לאכול את כל גוף הפסח (וגם הפסח פסול אם אין המגוויין יכולים לקיים מצוה זו), ולא רק שיש מצוה לצלות את הפסח בשלימות הגוף, אלא צריך לאכול את הפסח כששלימות גופו עדיין קיים, ואין מסירין שום דבר מגוף הפסח כשלא עושה כן דרך אכילתו.

ו. איסור שבירת עצם

מפורש בגמ' פסחים דף פד: שאסור להניח גומרתא (דהיינו גחלת) על העצם לשרוף אותו להגיע למה שבתוכו, ולכן א"א למנות אדם על המוח שבקולית. ואע"פ שמתור לשרוף העצמות ואינו נחשב כאיסור של שבירת עצם, אביי שם מפרש שאסור להניח הגומרתא שם מפני ששמא יפקע העצם

¹² ולכאורה גדי (אפילו בן חודש) שוקל לפחות 20 ק"ג.

על ידי חומו של הגחלת (לפי פירוש רש"י שם). והקשה הגרע"א (מהוד"ת סימן קלב) קושיא פשוטה, למה אנו חוששין לחשש שמא יפקע? הלא זה מקרה דבר שאינו מתכווין, ולפי ר"ש זה מותר מן התורה!

וכבר הביא הרב אלחנן זצ"ל הי"ד תירוץ לקושיא זו (בקובץ שיעורים פסחים אות ריא), וז"ל: ואפשר לומר דכיון דאסור לשבור עצם בפסח, ממילא איכא בזה משום משמרת, רחמנא אמר עביד לה שימור ואם כן חייב להציל גם בשבירה הבאה מאליה, וכ"ש שאסור לגרום שבירה ע"י נכרי, או ע"י דבר שאינו מתכווין, אבל קשה, מהא דאיצטריך קרא לאסור גרמא בהטלת מום בקדשים, ואמירה לנכרי שרי מדאורייתא, ולמה לא יאסר הטלת מום משום משמרת, ונראה מזה, דבהטלת מום בקדשים ליכא משום משמרת. עכ"ל.

ועל פי דברינו, אפשר להוסיף למה שבירת עצם דפסח בפרט ולא שאר איסורים הוי בכלל משמרת. שבפסח, יש מושג להתייחס אל כל גוף הפסח בשלימותו, ולשמור על שלימות זו. ולכן, צריך לאכול את כל בשר הפסח, ולצלול ולאכול מן הפסח בשלימות גופו. ואסור להשאיר אפילו בשר משהו מן הפסח עד בוקר, שצריך לאכול כל חתיכה וחתיכה במצות אכילת קרבן פסח. וגם מחדש התורה איסור נוסף להגן על שלימות הפסח, וזה האיסור דשבירת עצם. שאנו רוצים שכל גוף הפסח יעמוד בשלימותו בלי שום שבירות או חסרונות. ולכן, האיסור זה אינו רק איסור מעשי, אלא איסור של תוצאה, למנוע את חסרון דגוף הפסח. ולכן, מובן מאליו למה נכלל איסור שבירת עצם בדין משמרת, שהמצוה בגופה הוי לשמור על שלימות דפסח. (ועיין בדברי הערוך השולחן העתיד קדשים סימן קצד, שלכאורה כוונתו כדברינו ע"ש.)

ועיין בגמ' חולין דף יז:, דריש לקיש מביא שלש דוגמאות של פגימות, וז"ל הגמ': אמר רב הונא בר רב קטינא אמר רבי שמעון בן לקיש שלש פגימות הן פגימת עצם בפסח פגימת אוזן בבכור פגימת מום בקדשים ורב חסדא אמר אף פגימת סכין עכ"ל. ומשמע מן הגמ' כאן שאיסור שבירת עצם אינו רק איסור מעשי, אלא פגם בגוף הפסח. שע"י השבירה דעצם, הוא עושה פגם וחסרון בקרבן. וע"י זה אפשר להבין הה"א דתסופתא פסחים ו: ח וז"ל: העצמות והגידין הרכין הרי הן כבשר לכל דבר השובר את העצם בפסח טהור הרי זה לוקה ארבעים ופסח עצמו כשר ויוצא בו ידי חובתו בפסח עכ"ל. וצ"ע, מה הה"א לפסול את הפסח כשהיה שבירה בעצמותיו, ולמה צריך

התוספתא לומר שיוצא ידי חובתו בפסח לאחר השבירה? ואולי אפשר לפרש על פי דברינו, ששבירת עצם היא פגם בגוף הפסח, ולא רק איסור מעשי של אדם. וכיון שפגם בשלימות הפסח, היה אפשר לומר שאינו יוצא ידי חובתו בפסח זה.¹³ ודומה להה"א שפסח שאינו נצלית בשלימות הוא פסול, וכמו שהבאנו לעיל מן התוס' בדעת רש"י.

ז. חשיבות שלימות הפסח במחשבה

מצינו מכמה סוגיאות בהלכות הפסח שיש מושג מחודש של שלימות בקרבן פסח בפרט. וצריך להבין למה הוסיף התורה הענין של שלימות בדוקא לגבי הקרבן פסח. וכבר עמד על זה המהר"ל בגבורות ה' פרק ס', וז"ל שם: וכל ענין עבודה זאת בקרבן הזה להורות על האחדות, עכ"ל. ורציתי לעמוד על נקודה זאת בקיצור גמור, ורק להתעורר הענין בלב. מצד אחד, כוונת הקרבן להורות על אחדות הבורא יתברך שמו, שבנ"י לקחו וצלו את אלוהי מצרים לעיניהם, לבטל את העבודה זרה של האומות ולייחד את שם ה' בהקרבת ואכילת קרבן זה. וצריך לשמור על אחדות הקרבן, שזה משל לאחדות השם. מצד שני, הקרבן גם מורה על אחדות של כלל ישראל. (עיי' בגמ' חגיגה סוף דף ג., שכמו שאנו מייחדין שם ה' בעולם, כן הוא עושה אותנו חטיבה אחת בעולם.) אתה אחד, ושמן אחד, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ונאה למי שהוא אחד לבחור באומה שהיא ג"כ יחידית. ולכן, כל בן נכר לא יאכל בו, שקרבן זו מיוחד בפרט למי שמכניס עצמו תחת כנפי השכינה וכולל את עצמו בתוך הגוף של כלל ישראל. ועיי' עוד היטב בדברי המהר"ל שם. יהי רצון שנזכה לראות בבנין המקדש ולאכול בקרוב משלימות הפסח בירושלים הבנויה.

¹³ כן הציע לי הרב מאיר גודמאן שליט"א.